

RUNNING HEAD: ANGST EN NARCISME BIJ DADERS, SLACHTOFFERS EN NIET-
BETROKKENEN

Angst en narcisme bij daders, slachtoffers en niet-betrokkenen

Cursus: Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen (200600042)

Studenten: Ingeborg Dost (5533031) & Chris van Vliet (5489954)

Begeleider: Marjolijn Vermande

Datum: 22-06-2017

Aantal pagina's: 13

Aantal referenties: 42

Abstract

Bullying still is a world-wide problem that schools have to deal with and has negative consequences for not only victims, but also bullies and outsiders. Little is known about the relationship between narcissism and bullying/victimisation. Also, the results concerning the relationship between anxiety and bullying/victimisation are contradictory. Which is why it is important to examine whether certain characteristics such as anxiety and narcissism are more likely to exist within a specific bullying role. Therefore, 264 elementary school children filled in a questionnaire and took part in an interview. The questionnaire asked about the characteristics, whereas the interview examined the bullying roles through peer nominations. The roles included in this study were: bullies, victims and outsiders. Like our hypothesis suggested, it appeared that bullies have the tendency to be more narcissistic than victims. As expected, victims experienced more anxiousness than bullies. There were no differences with outsiders. This study contributes to the yet existing knowledge about bullying by examining the differences between bullying roles in regards to anxiousness and narcissism, which has rarely ever been done before. The outcomes of this study indicate that bullying-interventions should focus on changing specific characteristics (anxiety and narcissism) which might cause a change in their (bullying) behaviour.

Angst en narcisme bij ouders, slachtoffers en niet-betrokkenen

Pesten is een universeel probleem op basisscholen (Veenstra et al., 2005). Gedurende de basisschooltijd lijkt pesten toe te nemen, met een piek in de hoogste groepen (8 tot 12 jaar) (Hong & Espelage, 2012). Ook in Nederland lijkt dit van toepassing. Basisschoolleerlingen geven vaker aan gepest te worden dan middelbare scholieren (10% versus 7%) (de Looze et al., 2014). Gemiddeld is 25-30% van de kinderen in Nederland betrokken bij pesten, als dader en/of slachtoffer (Reijntjes, Vermande & van der Meulen, 2015). Onderzoekers definiëren het construct pesten op diverse manieren. Desalniettemin zijn er drie karakteristieken van pesten waar universele consensus over bestaat: 1. De dader heeft de intentie om schade te berokkenen 2. Er is sprake van herhaling over langere tijd 3. Er is een machtsverschil tussen slachtoffer en dader. Dit onderscheidt pesten van bijvoorbeeld een meningsverschil of een eenmalig conflict (Salmivalli & Peets, 2009). Er zijn meerdere vormen van pesten, bijvoorbeeld fysiek pesten (duwen, slaan, schoppen), verbaal pesten (beledigen, dreigen, schelden) of sociaal pesten (iemand's sociale relaties of reputatie aantasten, bijv. door roddelen of buitensluiten) (Reijntjes et al., 2015).

Pesten heeft voor zowel slachtoffers, ouders en niet-betrokkenen (omstanders) negatieve gevolgen. Slachtoffers kunnen negatieve gevolgen ervaren op bijna elk domein (Reijntjes et al., 2015). Zo hebben slachtoffers meer kans op verminderde schoolprestaties (Nakamoto & Schwartz, 2010; meta-analyse), angst, depressie, eenzaamheid en lagere zelfwaardering (Hawker & Boulton, 2000; meta-analyse). De gevolgen kunnen zelfs leiden tot suïcidale gedachten en pogingen tot zelfdoding (van Geel, Vedder, & Tanilon, 2014; meta-analyse). Behalve internaliserende problemen zijn er ook meerdere studies die wijzen op externaliserende problemen (agressie en irritant, storend gedrag naar anderen) bij slachtoffers (Reijntjes et al., 2011; meta-analyse). De negatieve gevolgen hebben niet alleen effect op de korte termijn, maar ook op de lange termijn (Reijntjes, Kamphuis, Prinzie & Telch, 2010; meta-analyse).

Bij ouders wordt vooral externaliserende problematiek geconstateerd als gevolg van pesten. Op de korte termijn helpt het pesten ouders direct hun doelen (bijvoorbeeld macht of status) te bereiken, zonder dat ze sociaal geschikte manieren hoeven te leren om te onderhandelen met anderen. Uiteindelijk resulteert dit in hardnekkige sociale omgangsproblemen met anderen (Fekkes, 2005; Berger, 2007). De meeste problemen bij ouders zijn gevonden op de lange termijn. Zo is er een verband gevonden tussen pesten en crimineel gedrag op latere leeftijd (Ttofi, Farrington, David, & Lösel, 2012; meta-analyse).

Ook niet-betrokken kinderen (omstanders) kunnen last hebben van pestincidenten. Zij kunnen negatieve gevolgen ervaren op diverse aspecten van het

psychisch welbevinden (Rivers, Poteat, Noret, & Ashurst, 2009). Omstanders kunnen bijvoorbeeld bang worden voor een mogelijke aanval van daders (Nishina & Juvonen, 2005).

Pesten heeft echter niet alleen negatieve gevolgen voor de individuele ontwikkeling maar ook voor de samenleving. Zo kan pesten een gevoel van onveiligheid geven in de klas (Glew, Fan, Katon, Rivara, & Kernic, 2005). Daarnaast hebben daders ook een verhoogde kans om in de criminaliteit te belanden, waardoor de samenleving belast wordt. De hoge prevalentie en de duidelijke negatieve effecten voor alle groepen op meerdere domeinen geven aan waarom verder onderzoek naar pesten en victimisatie nog steeds relevant is. In dit onderzoek zal gefocust worden op de variabelen narcisme en angst en welke rol deze spelen in relatie tot pesten en victimisatie.

De afgelopen decennia zijn er steeds meer aanwijzingen gekomen dat pesten een strategie is om een dominante positie en hoge status in de groep te verkrijgen (Olthof, Goossens, Vermande, van der Meulen, & Aleva, 2011; Salmivalli & Peets, 2009; Vaillancourt, Hymel, & McDougall, 2003). Status wordt toegekend door leden van de groep en die status bestaat alleen in relatie tot andere leden van de groep. Pesten kan tot hogere status in de groep leiden, doordat antisociaal gedrag (zoals pesten) vaak gezien wordt als 'cool' (Juvonen & Galvan, 2008). De kans dat iemand een dader wordt, wordt beïnvloed door de hoeveelheid betekenis die iemand geeft aan hoge status (Salmivalli & Peets, 2009). De motivatie van daders om meer macht, dominantie en aanzien tegenover anderen te hebben suggereert dat narcisme een risicofactor kan zijn voor daderschap.

Narcisme is een persoonlijkheidskarakteristiek, gekenmerkt door het gevoel dat men recht meent te hebben op een bevoorrechte status, de overtuiging dat men uniek is en belangrijker dan anderen en een extreme behoefte aan goedkeuring en bewondering van anderen om het grandioze – maar uiterst kwetsbare – zelf te voeden (Morf & Rhodewalt, 2001). Slechts een aantal auteurs hebben empirisch onderzoek gedaan naar het verband tussen narcisme en pesten. Stellwagen en Kerig (2013) vonden bij 10-15 jarigen een positief verband tussen psychopathie gerelateerd narcisme en daderschap. Een vergelijkbaar resultaat kwam uit een studie bij Aziatische jeugd (9-13 jaar) bij wie een positief verband werd gevonden tussen narcisme en daderschap, al was dit verband wel zwak (Ang, Ong, Lim, & Lim, 2010). Een longitudinale studie onder Griekse jeugd (12-14 jaar) constateerde dat pestgedrag meer voorkwam bij jongeren die aan het begin van het onderzoek al meer narcisme vertoonden (Fanti & Kimonis, 2012). Of slachtoffers narcistische trekken vertonen is nauwelijks onderzocht. Omdat narcisten een kwetsbaar zelfbeeld hebben zouden ze sneller bedreigingen van anderen kunnen ervaren (Baumeister, Smart & Boden, 1996). Op deze manier kan narcisme ook voorkomen bij

slachtoffers, hoewel variable-centered analyses suggereren dat narcisme sterker wordt geassocieerd met ouderschap dan met slachtofferschap (Fanti & Kimonis, 2012).

Narcisme lijkt dus meer voor te komen bij ouders dan bij slachtoffers. Van internaliserende problematiek, zoals angst, wordt daarentegen verwacht dat dit meer voorkomt bij slachtoffers dan ouders. Angst wordt omschreven als een beklemmende, onaangename emotionele toestand die wordt veroorzaakt door (denkbeeldig) gevaar of dreiging (NJI, z.j.). De relatie tussen slachtofferschap en de aanwezigheid van angst is in diverse studies onderzocht. Zo bleek uit de meta-analyse van Hawker & Boulton (2000), waarin twintig jaar aan onderzoek wordt besproken, dat slachtoffers veel angst rapporteren. In de meeste gevallen zijn deze niveaus hoger dan bij ouders én niet-betrokken kinderen. Een jaar later liet het onderzoek van Bond, Carlin, Thomas, Rubin & Patton (2001) zien dat slachtofferschap een significante invloed heeft op de mentale gezondheid van jongeren; in het bijzonder op angst en depressie. Deze relatie werd het duidelijkst gevonden voor meisjes. Ook de review van Espelage & Swearer (2003) liet zien dat slachtoffers vaak een hoog angstniveau hebben, hoger dan hun leeftijdsgenoten. Tot slot liet een meta-analyse van Reijntjes et al. (2010) zien dat angst, behalve een consequentie, ook een antecedent van victimisatie kan zijn. Hieruit blijkt dat angst en victimisatie een vicieuze cirkel kunnen vormen.

Bij ouders zijn er tegenstrijdige onderzoeksresultaten wat betreft internaliserende problemen (o.a. angst). Zoals eerder genoemd wordt pesten in de hedendaagse gangbare opvatting gezien als een vorm van pro-actieve agressie, waarbij het wordt gebruikt om sociale status te verwerven binnen een groep. Sociale status willen verwerven wordt gezien als een interpersoonlijk doel, waarbij iemand in het midden van de belangstelling wil staan, gezien wil worden en invloed wil uitoefenen (Salmivalli & Peets, 2009). Deze doelen passen niet bij kinderen die angstig zijn en het lijkt daarom niet logisch dat ouders veel angstgevoelens zouden hebben. Diverse onderzoeken ondersteunen deze theorie: ouders onderschrijven geen tot weinig angstgevoelens; veel minder dan slachtoffers en niet-betrokken leeftijdsgenoten (Swearer, Song, Cary, Eagle & Mickelson, 2001; Olweus, 1995; Salmon, James & Smith, 1998). Ook longitudinaal onderzoek van Reijntjes et al. (2013) toont aan dat ouders geen verhoogde internaliserende symptomen vertonen (waaronder angst).

Toch zijn er ook enkele onderzoeken te vinden die wel hoge niveaus van angst vonden bij ouders. Olweus (1994) was de eerste die de opvatting dat ouders weinig tot geen angst kennen, betwistte. Hij stelde dat er meer schuil gaat achter rechtstreeks agressief en dominant gedrag van ouders en dat ze eigenlijk onzeker en angstig zijn onder de oppervlakte. Dit lijkt ondersteund te worden door enkele onderzoeken. Deze tonen aan dat mentale problemen, specifiek angst, even vaak voorkomen onder ouders

als onder slachtoffers. Beiden rapporteren hogere niveaus van angst dan niet-betrokken leeftijdsgenoten (Duncan, 1999; Kaltiala-Heino, Rimpela, Rantanen & Rimpela, 2000). Kortom, het is van belang onderzoek te doen naar narcisme en angst bij de verschillende pestrollen, omdat de relatie tussen pesten en narcisme te weinig is onderzocht en de resultaten wat betreft angst tegenstrijdig zijn. Op basis van reeds bestaande literatuur werd daarom (voorzichtig) het volgende verwacht:

1. Daders zullen het laagst scoren op angst in vergelijking tot de niet-betrokken kinderen en slachtoffers.
2. Slachtoffers zullen van alle groepen het hoogst scoren op angst.
3. Daders zullen het hoogst scoren op narcisme in vergelijking tot de niet-betrokken kinderen en slachtoffers.

Methode

Participanten

De data zijn verzameld in het voorjaar van 2006.¹ De participanten zijn scholieren uit groep 6, 7 en 8 van de basisschool. Van zeventien scholen uit de westelijke, oostelijke en noordelijke provincies van Nederland deden 53 klassen mee ($N= 1280$). Nadat de scholen en leerkrachten hadden aangegeven mee te willen doen, ontvingen de ouders van de scholieren uit deze groepen een brief waarin het doel en de procedure van het onderzoek werd beschreven. Ouders konden reageren door of passief in te stemmen met de deelname van hun kind(eren) door verder geen contact op te nemen met de onderzoekers ($n= 1229$), of ze konden deelname van hun kind(eren) weigeren door een brief terug te sturen waarin ze bezwaar aantekenden ($n= 51$). Het hoge percentage deelnemende scholieren weerspiegelt hoogstwaarschijnlijk de visie van de directie van de school over het belang van het onderzoek, maar ook de groeiende bezorgdheid van Nederlandse ouders over pesten (Olthof et al., 2011). Aan het begin van het onderzoek, tijdens de uitleg over het verloop van het onderzoek, kregen de scholieren de kans om zich alsnog terug te trekken uit het onderzoek. Geen enkele scholier heeft echter gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. Zodoende namen 1229 scholieren (607 meisjes en 622 jongens) deel aan het onderzoek. Dit betrof 394 leerlingen uit groep 6 ($M_{leeftijd}= 10$ jaar en 3 maanden, $SD= 6$ maanden; 51.3% meisje), 444 leerlingen uit groep 7 ($M_{leeftijd}= 11$ jaar en 2 maanden, $SD= 6$ maanden; 49.3% meisje) en 391 leerlingen uit groep 8 ($M_{leeftijd}= 12$ jaar en 2 maanden, $SD= 6$ maanden; 47.6% meisje). De scholieren hadden verschillende sociaal-economische achtergronden. Van alle scholieren, had 84.5% Nederlandse ouders. De anderen hadden tenminste één ouder afkomstig uit Turkije, Marokko, Suriname of een Europees land anders dan Nederland.

Meetinstrumenten

---

¹ Wij hebben data verzameld voor een ander onderzoek.

Pestrollen. Om de participanten in te delen in pestrollen is er gebruik gemaakt van de Pestrollenvragenlijst, afgenomen door middel van een interview. Hierbij werden de participanten ingedeeld in pestrollen door middel van peernominaties. De Pestrollenvragenlijst maakt onderscheid in zes pestrollen: initiatiefnemende dader (begint met pesten), meeloper (helpt de initiatiefnemende dader), aanmoediger (fungeert als aanmoedigend publiek), buitenstaander (houdt zich afzijdig), verdediger (komt op voor het slachtoffer) en slachtoffer (wordt gepest). Ten slotte is er een groep kinderen die niet onder een pestrol valt, dat zijn de niet-betrokkenen. Tijdens het interview kregen participanten als eerste een algemene definitie van pesten te horen. Dit werd op een begrijpelijke manier uitgelegd door middel van de drie basiskennmerken. Daarbij kwamen ook de verschillende manieren waarop kinderen elkaar kunnen pesten aan bod. Daarna werd bij elke vorm van pesten een beschrijving en een aantal concrete voorbeelden van bijbehorend gedrag gegeven. De vormen van pesten die behandeld werden zijn: fysiek (bijv. duwen en slaan), materieel (bijv. beschadigen of weghalen van bezittingen van andere kinderen), verbaal (bijv. uitschelden), direct sociaal (bijv. iemand de rug toe keren naar iemand die wil spelen) en indirect sociaal (bijv. gemene dingen over iemand zeggen).

Voor elke vorm van pesten werden de volgende twee vragen gesteld om slachtoffer- en dadernominaties van af te leiden: (a) "Weet je iemand in je klas die op deze manier wordt gepest? Zo ja, kan je ons de naam/namen geven?" en (b) "Weet je welke klasgenoten deze vorm van pesten gebruiken?" Om onderscheid te maken tussen initiatiefnemende daders en meelopers werden vragen gesteld als: "Je noemde net X. Is X iemand die begint met pesten op deze manier of is X iemand die meedoet nadat anderen zijn begonnen met pesten op deze manier?". Na vijftien vragen werden nog eens drie vragen gesteld om onderscheid te maken tussen buitenstaanders, verdedigers en aanmoedigers. In dit onderzoek werden meelopers, buitenstaanders, verdedigers en aanmoedigers buiten beschouwing gelaten.

Er zijn theoretische verwachte verbanden tussen pestrollen, vastgesteld via de Pestrollenvragenlijst, en verschillende variabelen gevonden, waaronder angst (Reijntjes et al., 2013; Bouman et al., 2012) en narcisme (Reijntjes et al., 2016). Dit wijst op een goede validiteit. De Pestrollenvragenlijst heeft tevens een goede betrouwbaarheid (Reijntjes et al., 2013).

Bij peernominaties konden de leerlingen elkaar nomineren, bijvoorbeeld als slachtoffer of dader. Er werden vragen gesteld als: "*Weet je iemand in je klas die op deze manier wordt gepest?*" Er zijn vijf vormen van pesten bevroegd. Voor elke participant is er een score per vorm (item) berekend door het aantal nominaties te delen door het aantal nominatoren min 1 (het kind zelf). Vervolgens is volgens de procedure

van Witvliet et al. (2010) het gemiddelde genomen van de twee hoogste scores van alle vijf de vormen (items) van pesten. Dit werd gedaan zodat het gemiddelde niet kon worden beïnvloed door het feit dat sommige ouders niet alle vijf de pestvormen gebruiken (en op de niet-gebruikte vormen dus laag scoren). Wanneer er een gemiddelde berekend zou worden van alle vijf de vormen (items) van pesten, zou de omvang van het pestgedrag onderschat worden (Olthof et al., 2011).

Indeling in pestrollen. Voor de indeling van pestrollen is de procedure van Olthof et al. (2011) gebruikt. Volgens deze procedure werd een kind als een bepaalde pestrol geïdentificeerd wanneer hij/zij op die pestrol de hoogste score behaalde én de score minstens 0.15 bedroeg. Participanten die lager scoorden dan 0.15 op alle rollen werden beschouwd als niet-betrokkenen. In het huidige onderzoek werd er slechts onderscheid gemaakt tussen twee pestrollen (ouders en slachtoffers), zodat er een groter verschil tussen de groepen ontstond. De groep niet-betrokkenen werd in dit onderzoek meegenomen als controlegroep voor de twee pestrollen. Een kind kreeg de rol van ouder toegewezen wanneer hij volgens de classificatie van Olthof et al. (2011) geïdentificeerd was als initiatiefnemende ouder. Een kind kreeg de rol van slachtoffer of niet-betrokkene toegewezen wanneer hij volgens de classificatie van Olthof et al. (2011) ook geïdentificeerd was als slachtoffer of niet-betrokkene. Uiteindelijk waren 507 scholieren in te delen in deze drie groepen: 81 ouders (63 jongens, 18 meisjes), 85 slachtoffers (41 jongens, 44 meisjes) en 341 niet-betrokkenen (189 jongens, 152 meisjes).

Angst. De verkorte Nederlandse versie van de "Revised Child Anxiety and Depression Scale [RCADS] (Chorpita, Yim, Moffit, Umemoto & Francis, 2000; Muris, Meesters & Schouten, 2002) is gebruikt om symptomen van DSM-gedefinieerde angststoornissen (sociale angst, separatie-angst, gegeneraliseerde angststoornis en paniekstoornis) en depressie te meten. Een voorbeeld van een item is: "*Ik maak me zorgen over dat er iets ergs met me gebeurt*". De schaal bevat 25 items, vijf items voor elk van de vijf subschalen, die worden beoordeeld op een schaal van 0 (nooit) tot 3 (altijd). De RCADS heeft een hoge betrouwbaarheid (Cronbach's alpha: > 0,85) en een goede constructvaliditeit (Chorpita et al., 2000. Muris et al., 2002). In het huidige onderzoek worden de items voor depressie buiten beschouwing gelaten. De angstscore voor een individu werd berekend door het gemiddelde van alle twintig angst-items te berekenen. De betrouwbaarheid van alle angst-items was hoog, zoals blijkt uit een Cronbach's alpha van 0,88.

Narcisme. De schaal die gebruikt is om narcisme te meten is de Childhood Narcissism Scale [CNS] (Thomaes, Stegge, Bushman, Olthof & Denissen, 2008). Het is een meetinstrument met tien items die narcistische karaktertrekken bij kinderen vanaf acht jaar meet. De CNS heeft een één-factor structuur en is ontwikkeld om narcisme te

meten als algemeen construct, zonder onderscheid te maken in meerdere dimensies of aspecten. De betrouwbaarheid en de test-hertest stabiliteit van het instrument zijn goed (Thomaes et al., 2008). De items werden gescoord op een schaal van 0 (helemaal niet waar) tot 3 (helemaal waar). Een voorbeeld van een item is: "*Ik denk graag na over hoe ontzettend leuk ik ben*". Een individuele score op narcisme is berekend door het gemiddelde te berekenen van de scores op de tien items (Cronbach's alpha van 0,79).

Procedure

Voor deze studie werd gebruik gemaakt van een groter onderzoek naar pesten van het Dutch Consortium on Bullying (Olthof et al., 2011). Zelfrapportages (onder andere over angst en narcisme) werden klassikaal afgenomen en duurde ongeveer 30 minuten. Deze klassikale afnames werden begeleid en uitgevoerd door getrainde onderzoeksassistenten die de leerlingen niet kenden. De zelfrapportages werden afgenomen aan de hand van pen en papier.

Om peernominaties te verkrijgen, werden de leerlingen individueel geïnterviewd door een onderzoeksassistent. Er vonden twee verschillende interviews plaats, ieder van ongeveer 30 minuten. Om er zeker van te zijn dat de procedures op een juiste en consistente manier werden uitgevoerd, zijn er geschreven onderzoeksprotocollen ontwikkeld en werden de onderzoeksassistenten middels workshops met rollenspellen getraind door de auteurs.

De interview-sessies vonden plaats in een rustige ruimte op de school van de participanten. Aan de leerlingen werd eerst verteld dat alle informatie die ze zouden geven, vertrouwelijk zou blijven en niet zou worden doorgegeven aan hun klasgenoten. Daarnaast werd hen gevraagd over geen enkel aspect van de procedure of vragenlijst te praten met hun klasgenoten. Tevens werd de deelnemers medegedeeld dat ze konden stoppen met de deelname wanneer ze wilden, maar dit heeft zich niet voorgedaan. Deelnemers werden voorzien van een lijst met namen van hun klasgenoten, die ze konden gebruiken bij het maken van hun nominaties. Er zat geen limiet aan het aantal nominaties dat gegeven kon worden. Deelnemers konden ook zichzelf nomineren en klasgenoten die niet meededen aan het onderzoek, maar die nominaties werden later niet gebruikt. Verder mochten deelnemers ook "niemand" antwoorden als ze niemand konden bedenken bij wie de beschrijving paste.

Resultaten

Om te onderzoeken of daders, slachtoffers en niet-betrokkenen verschillen in de mate van narcisme en angst zijn er twee ANOVA's uitgevoerd. De onafhankelijke variabele was de pestrol en de afhankelijke variabelen waren angst en narcisme. Aangezien narcisme en angst geen familie van variabelen vormen en de correlatie laag was ($r = .15$) is er voor gekozen om twee ANOVA's uit te voeren in plaats van één

MANOVA. Uit de groep niet-betrokkenen is er een random selectie getrokken van 99 leerlingen, omdat deze groep veel groter was dan de andere groepen. Er zijn analyses uitgevoerd met en zonder outliers, maar aangezien er geen significante verschillen in de uitkomsten naar voren kwamen, is besloten om de outliers niet te verwijderen. De assumpties zijn gecontroleerd en er is aan alle voorwaarden voldaan. Bij alle toetsen is een significantieniveau (α) van .05 aangehouden.

Narcisme

De ANOVA waarbij het hoofdeffect van pestrol op narcisme werd onderzocht was significant. Dit geeft aan dat de pestrollen verschillen in de mate van narcisme, $F(2, 261) = 4.60$, $p = .011$, $\eta p^2 = .034$. Dit is een klein effect. De post hoc analyse met de Games-Howell-procedure liet zien dat ouders en slachtoffers significant van elkaar verschillen ($p = .01$; zie tabel 1). Zoals verwacht rapporteren ouders significant meer narcisme dan slachtoffers. Er was echter geen significant verschil tussen ouders en niet-betrokkenen. Ook was er, anders dan verwacht, geen significant verschil tussen slachtoffers en niet-betrokkenen.

Tabel 1

Groepsgemiddelden van Angst en Narcisme per Pestrol en ANOVA-Resultaten

	Daders ($n = 80$)	Slachtoffers ($n = 85$)	Niet- betrokkenen ($n = 99$)	$F(2,$ 261)	ηp^2
Narcisme	0.96 (0.54) ^b	0.74 (0.40) ^a	0.85 (0.45) ^{a,b}	4.60*	.034
Angst	0.50 (0.31) ^a	0.67 (0.51) ^b	0.53 (0.34) ^{a,b}	4.78*	.035

Noot. Gemiddelden binnen een rij die minimaal één overeenkomstige superscript letter hebben verschillen niet significant van elkaar.

* $p < .05$.

Angst

De ANOVA waarbij het hoofdeffect van pestrol op angst werd onderzocht was significant. Dit impliceert dat de pestrollen verschillen in de mate waarin zij angst ervaren, $F(2, 261) = 4.78$, $p = .009$, $\eta p^2 = .035$. Dit geeft een klein effect aan. De Games-Howell Post-hoc analyse liet zien dat ouders en slachtoffers significant van elkaar verschillen wat betreft angst ($p = .02$; zie tabel 1). Slachtoffers rapporteren meer angstgevoelens dan ouders. Alle andere vergelijkingen tussen de groepen waren, anders dan verwacht, niet significant.

Kortom, ouders en slachtoffers verschilden significant van elkaar, zowel in de mate waarin zij narcisme als angst ervoeren. Ouders waren meer narcistisch dan slachtoffers en slachtoffers waren angstiger dan ouders. Niet-betrokkenen verschilden

qua angst en narcisme niet van de andere groepen.

Discussie

Het doel van deze studie was om te onderzoeken of er verschillen tussen pestrollen bestaan wat betreft de mate van angst en narcisme. Omdat er weinig onderzoek is gedaan naar narcisme in relatie tot pesten en omdat de resultaten wat betreft angst tegenstrijdig zijn, was het relevant hier verder onderzoek naar te doen. We onderzochten de hypothese dat daders meer narcistisch zijn dan slachtoffers en niet-betrokkenen en de hypothese dat slachtoffers meer angstig zijn dan daders en niet-betrokkenen. We vonden dat daders inderdaad een hogere mate van narcisme vertoonden vergeleken met slachtoffers. Daarnaast kenden slachtoffers een hogere mate van angst dan daders. Er werden geen verschillen gevonden met de groep niet-betrokkenen.

De resultaten komen deels overeen met resultaten van eerder onderzoek. Daar kwam naar voren dat angst inderdaad vaak in hoge mate voorkomt bij slachtoffers (Hawker & Boulton, 2000). Niet alleen slachtoffers en daders, maar ook slachtoffers en niet-betrokkenen verschilden van elkaar wat betreft angst volgens onderzoek (Espelage & Swearer, 2003). Wij vonden echter, tegen de verwachting in, geen significante verschillen tussen slachtoffers en niet-betrokkenen wat betreft angst. Daarnaast bestaat er binnen de huidige literatuur tegenstrijdigheid over de mate van angst bij daders. Onderzoeken veronderstelden zowel weinig tot geen angst bij daders (Salmivelli & Peets, 2009; Swearer et al., 2001), als een hoge mate van angst bij daders (Olweus, 1994; Kaltiala-Heino et al., 2000). Ons onderzoek bevestigt het beeld dat daders laag scoren op angst en dat er een duidelijk verschil is in de mate van angst tussen slachtoffers en daders. Er werd geen verschil gevonden tussen niet-betrokkenen en daders.

Daarnaast bleek uit eerder onderzoek dat er een positief verband tussen narcisme en ouderschap bestaat (Stellwagen & Kerig, 2013; Ang et al., 2010; Fanti & Kimonis, 2012). Het huidige onderzoek bevestigt dit positieve verband; daders rapporteren meer narcisme dan slachtoffers. Het verband tussen narcisme en slachtoffers is in eerdere onderzoeken nog nauwelijks onderzocht. Wel bestaat de suggestie dat narcisme sterker wordt geassocieerd met ouderschap dan met slachtofferschap (Fanti & Kimonis, 2012). Dit wordt ondersteund door het huidige onderzoek; er werd geen verschil gevonden tussen daders c.q. slachtoffers en niet-betrokkenen.

Een beperking van dit onderzoek is dat er onder de deelnemers weinig kinderen van buitenlandse ouders waren. Dit zou een belemmering kunnen zijn voor de generaliseerbaarheid naar een grotere populatie. Veel scholen in grote steden bestaan voor een groot deel uit kinderen waarvan de ouders niet in Nederland zijn geboren, dus is het belangrijk dat ook deze groep vertegenwoordigd wordt. Hoewel een sterk punt van

het onderzoek is dat de onafhankelijke variabele en afhankelijke variabelen op verschillende manieren zijn gemeten (mixed method), zou het nog beter zijn als men hierbij meerdere informantten had gebruikt. Nu is bijvoorbeeld enkel gebruik gemaakt van zelfrapportage om angst en narcisme te meten, terwijl het gebruiken van de informatie van leerkrachten en ouders wellicht een vollediger beeld geeft van de problematiek. Daarbij bestaat bij zelfrapportage het risico dat kinderen sociaal wenselijke antwoorden geven of zich niet bewust zijn van hun eigen onwenselijke gedrag. Verder is het onderzoek cross-sectioneel waardoor geen uitspraken gedaan kunnen worden over de richting van het verband, causaliteit of lange termijn effecten.

Ondanks deze beperkingen kent dit onderzoek ook veel sterke punten en draagt het bij aan de reeds bestaande kennis over angst en narcisme bij verschillende pestrollen. Zo is het huidige onderzoek één van de weinige onderzoeken die angst en narcisme samen onderzoekt, in relatie tot pestrollen. Daarnaast is er veel onderzoek gedaan waarbij er gebruik is gemaakt van een variabele-centered approach, waarbij er gekeken wordt naar de samenhang van de variabelen, maar waar participanten als homogene groep worden gezien. Dit onderzoek is een van de weinige waarbij er gebruik is gemaakt van een person-centered approach waarbij er gekeken wordt naar potentiële verschillen tussen de pestrollen. Ten slotte zijn er voor het meten van narcisme tot nu toe instrumenten gebruikt die niet geschikt waren om alle aspecten van narcisme te onderzoeken (Reijntjes et al., 2016). In dit onderzoek is er een instrument gebruikt die het hele concept narcisme meet (Thomaes et al., 2008).

Tevens biedt dit onderzoek aanknopingspunten voor de praktijk. Pesten blijft een groot probleem in Nederland en hoe meer kennis er is over de verschillende variabelen die hier een rol in spelen, hoe sneller er een passende oplossing gevonden kan worden. Het is aannemelijk dat narcisme een rol speelt bij ouderschap. Hoe eerder narcisme wordt herkend in kinderen, hoe sneller hierop kan worden ingegrepen zodat hun (pest)gedrag veranderd kan worden. Een passende interventie is er nog niet voor deze doelgroep. Bij het ontwikkelen hiervan dient men rekening te houden met het feit dat ouders weinig angstig zijn en waarschijnlijk niet intrinsiek gemotiveerd om hun gedrag te veranderen. Daarnaast kan het helpen om angstige kinderen extra in de gaten te houden of al vroeg weerbaarder te maken, voordat ze ten prooi vallen aan pesters. Hiervoor is bijvoorbeeld de preventieve interventie Plezier op School (POS) te gebruiken. Deze interventie is onder andere bedoeld voor kinderen die op de basisschool onvoldoende weerbaar en/of angstig bleken. POS leert kinderen negatieve G-schema's² om te buigen in positievere G-schema's. POS is voor alle kinderen effectief in het verhogen van de

---

² In een G-schema wordt gedrag uit alledaagse situaties beschreven, gevoelens die daaraan verbonden zijn en gedachten die daaraan vooraf gingen. De negatieve gedachten worden opgespoord en omgebogen naar meer evenwichtige gedachten (NJI, 2013).

zelfwaardering en het verminderen van internaliserende problemen (Vermande, van der Meulen & Reijntjes, 2015). Ook als kinderen al slachtoffer van pesten zijn, kan er worden ingegrepen door middel van een interventie, zoals de Sta Sterk Training (SST). Deze interventie focust op het aanpakken van het pestproces in de klas door de subgroepen slachtoffers en buitenstaanders sterker te maken (o.a. door het versterken van assertiviteit en sociale vaardigheden) (Vermande et al., 2015).

Het onderzoek roept ook verdere vragen op, bijvoorbeeld waarom er geen verschil is gevonden tussen de niet-betrokkenen en de overige pestrollen op angst noch narcisme. Vervolgonderzoek zou daarom kunnen onderzoeken waarom de groep niet-betrokkenen tussen slachtoffers en daders in valt qua scores op angst en narcisme, maar de verschillen niet significant zijn. Niet-betrokkenen laten dus zowel een bepaalde mate van angst als narcisme zien, vallen niet in een pestrol; ze houden zich afzijdig. Het zou interessant zijn te onderzoeken welke andere eigenschappen niet-betrokkenen wellicht bezitten, waardoor zij niet actief deelnemen in het pestproces, terwijl zij wel in bepaalde mate de eigenschappen bezitten die geassocieerd worden met dader- en slachtofferschap. Hoe komt het dat zij niet in een pestrol vallen? Een interessante vraag voor verder onderzoek.

Het is aan te raden om in het vervolg ook longitudinaal onderzoek naar dit onderwerp te doen, bijvoorbeeld om te onderzoeken of en hoe narcisme zich verder ontwikkelt in de jonge daders en of vroeg ingrijpen daarom essentieel is om een latere persoonlijkheidsstoornis te voorkomen. Daarnaast is het aannemelijk dat angst, ontstaan door victimisatie op jonge leeftijd, voortduurt in de volwassenheid. Om uit te zoeken hoe dit het dagelijks functioneren kan beperken en wat dus de lange termijn effecten zijn van victimisatie, is longitudinaal onderzoek ook relevant. Tot slot zou vervolgonderzoek zich kunnen richten op de groep "bully-victims". Deze groep wordt veel gebruikt in onderzoek en bestaat uit kinderen die zowel gepest worden als ook zelf pesten. Het zou interessant zijn om te kijken in welke mate zij van angst en narcisme bezitten, en of die twee variabelen naast elkaar kunnen bestaan binnen een individu.

Ondanks bovenstaande beperkingen en suggesties heeft dit onderzoek laten zien dat daders narcistischer zijn dan slachtoffers en dat slachtoffers angstiger zijn dan daders. Dit wordt grotendeels ondersteund door eerdere onderzoeken. Voor de praktijk betekent dit onderzoek dat interventies gericht kunnen ingrijpen op persoonseigenschappen (in dit geval angst en narcisme), waardoor gedrag veranderd kan worden en pesten op scholen de aankomende jaren hopelijk in prevalentie zal gaan dalen.

Referentielijst

- Ang, R. P., Ong, E. Y. L., Lim, J. C. Y., & Lim, E. W. (2010). From narcissistic exploitativeness to bullying behavior: The mediating role of approval-of-aggression beliefs. *Social Development, 19*, 721-735. doi:10.1111/j.1467-9507.2009.00557.x
- Baumeister, R. R., Smart, L., & Boden, J. M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self esteem. *Psychological Review, 103*, 5-33. doi:10.1037/0033-295X.103.1.5
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review, 27*, 90-126. doi:10.1016/j.dr.2006.08.002
- Bond, L., Carlin, J. B., Thomas, L., Rubin, K., & Patton, G. (2001). Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *British Medical Journal, 323*, 480-484. doi:10.1136/bmj.323.7311.480
- Bouman, T., Meulen, M. van der, Goossens, F. A., Olthof, T., Vermande, M. M., & Aleva, E. A. (2012). Peer and self-reports of victimization and bullying: Their differential association with internalizing problems and social adjustment. *Journal of School Psychology, 50*, 759-774. doi: 10.1016/j.jsp.2013.04.001
- Chorpita, B. F., Yim, L., Moffitt, C., Umemoto, L. A., & Francis, S. E. (2000). Assessment of symptoms of DSM-IV anxiety and depression in children: A revised child anxiety and depression scale. *Behaviour Research and Therapy, 38*, 835-855. doi:10.1016/s0005-7967(99)00130-8
- Duncan, R. D. (1999). Peer and sibling aggression: An investigation of intra-and extra-familial bullying. *Journal of Interpersonal Violence, 14*, 871-886. doi:10.1177/088626099014008005
- Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here?. *School Psychology Review, 32*, 365-384. doi:10.1080/0924345920030206
- Fanti, K. A., & Kimonis, E. R. (2012). Bullying and victimization: The role of conduct

- problems and psychopathic traits. *Journal of Research on Adolescence*, 22, 617 - 631. doi:10.1111/j.1532-7795.2012.00809.x
- Fekkes, M. (2005). *Bullying among elementary school children*. Leiden: De Bink.
- Geel, M. van, Vedder, P., & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: A meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 168, 435-442. doi:10.1001/jamapediatrics.2013.4143
- Glew, G. M., Fan, M. Y., Katon, W., Rivara, F. P., & Kernic, M. A. (2005). Bullying, psychosocial adjustment, and academic performance in elementary school. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159, 1026-1031. doi:10.1001/archpedi.159.11.1026
- Hawker, D.S.J., & Boulton, M.J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 441-455. doi:10.1111/14697610.00629
- Hong, J.S., & Espelage, D.L. (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 311-322. doi:10.1016/j.avb.2012.03.003
- Juvonen, J., & Galvan, A. (2008). Peer influence in involuntary social groups: Lessons from research on bullying. In M.J. Prinstein, & K. A. Dodge (Eds.), *Understanding peer influence in children and adolescents* (pp. 225-244). New York, US: Guilford Press.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P., & Rimpela, A. (2000). Bullying at school. An indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, 23, 661- 674. doi:10.1006/jado.2000.0351
- Looze, M. de, Dorsselaer, S. van, Roos, S. de, Verdurmen, J., Stevens, G., Gommans, R., . . . Vollebergh, W. (2014). *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht., Trimbos-instituut en Sociaal Cultureel Planbureau.

- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry, 12*, 177-196.
doi:10.1207/S15327965PLI1204_1
- Muris, P., Meesters, C., & Schouten, E. (2002). A brief questionnaire of DSM-IV-defined anxiety and depression symptoms among children. *Clinical Psychology & Psychotherapy, 9*, 430-442. doi:10.1002/cpp.347
- Nakamoto, J., & Schwartz, D. (2010). Is peer victimization associated with academic achievement? A meta-analytic review. *Social Development, 19*, 221-242.
doi:10.1111/j.1467-9507.2009.00539.x
- Nishina, A., & Juvonen, J. (2005). Daily reports of witnessing and experiencing peer harassment in middle school. *Child Development, 76*, 435-450.
doi:10.1111/j.1467-8624.2005.00855.x
- NJI. (2013). Cognitieve gedragstherapie. Geraadpleegd van
[http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/\(311053\)-nji-dossierDownloads-WatWerkt_CognitieveGedragstherapie.pdf](http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/(311053)-nji-dossierDownloads-WatWerkt_CognitieveGedragstherapie.pdf)
- NJI. (z.j.). Definitie - Angst. Geraadpleegd van <http://www.nji.nl/Angststoornissen> -
Probleemschets-Definitie
- Olthof, T., Goossens, F.A., Vermande, M.M., Meulen, M. van der, & Aleva, E.A. (2011). Bullying as strategic behavior: Relations with desired and acquired dominance in the peer group. *Journal of School Psychology, 49*, 339-359.
doi:10.1016/j.jsp.2011.03.003
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*, 1171-1190. doi:10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science, 4*, 196-200. doi:10.1111/1467
8721.ep10772640 -
- Reijntjes, A., Kamphuis, J.H., Prinzie, P., & Telch, M.J. (2010). Peer victimization and

- internalizing problems in children: A meta-analysis of longitudinal studies. *Child Abuse & Neglect*, *34*, 244-252. doi:10.1016/j.chiabu.2009.07.009
- Reijntjes, A., Kamphuis, J. H., Prinzie, P., Boelen, P. A., Schoot, M. van der, & Telch, M. J. (2011). Prospective linkages between peer victimization and externalizing problems in children: A meta-analysis. *Aggressive behavior*, *37*, 215-222. doi:10.1002/ab.20374
- Reijntjes, A., Vermande, M., Olthof, T., Goossens, F. A., Schoot, R. van der, Aleva, L., & Meulen, M. van der. (2013). Costs and benefits of bullying in the context of the peer group: A three wave longitudinal analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *41*, 1217-1229. doi:10.1007/s10802-013-9759-3
- Reijntjes, A., Vermande, M., & Meulen, M. van der. (2015). Pesten: definitie, prevalentie, verloop en problematiek. In M. Vermande, M. van der Meulen, & A. Reijntjes (Eds.), *Pesten op school: Achtergronden en interventies* (pp. 13-37). Amsterdam: Boom Lemma.
- Reijntjes, A., Vermande, M., Thomaes, S., Goossens, F., Olthof, T., Aleva, L., & Meulen, M. van der. (2016). Narcissism, bullying, and social dominance in youth: A longitudinal analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *44*, 63-74. doi:10.1007/s10802-015-9974-1
- Rivers, I., Poteat, V.P., Noret, N., & Ashurst, N. (2009). Observing bullying at school: The mental health implications of witness status. *School Psychology Quarterly*, *24*, 211-223. doi:10.1037/a0018164
- Salmivalli, C., & Peets, K. (2009). Bullies, victims and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. In K.H. Rubin, W.M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 322-340). New York: Guilford Press.
- Salmon, G., James, A., & Smith, D. M. (1998). Bullying in schools: self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children. *British Medical Journal*, *317*, 924-925. doi:10.1136/bmj.317.7163.924

- Stellwagen, K. K., & Kerig, P. K. (2013). Ringleader bullying: Association with psychopathic narcissism and theory of mind among child psychiatric inpatients. *Child Psychiatry and Human Development, 44*, 612–620. doi:10.1007/s10578-012-0355-5
- Swearer, S. M., Song, S. Y., Cary, P. T., Eagle, J. W., & Mickelson, W. T. (2001). Psychosocial correlates in bullying and victimization: The relationship between depression, anxiety, and bully/victim status. *Journal of Emotional Abuse, 2*, 95-121. doi:10.1300/j135v02n02_07
- Thomaes, S., Stegge, H., Bushman, B. J., Olthof, T., & Denissen, J. (2008). Development and validation of the childhood narcissism scale. *Journal of Personality Assessment, 90*, 382–391. doi:10.1080/00223890802108162
- Ttofi, M.M., Farrington, D.P., David, P., & Lösel, F. (2012). School bullying as a predictor of violence later in life: A systematic review and meta-analysis of prospective longitudinal studies. *Aggression and Violent Behavior, 17*, 405-418. doi:10.1016/j.avb.2012.05.002
- Vaillancourt, T., Hymel, S., & McDougall, P. (2003). Bullying is power: Implications for school-based intervention strategies. *Journal of Applied School Psychology, 19*, 157-176. doi:10.1300/J008v19n02_10
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology, 41*, 672-682. doi:10.1037/0012-1649.41.4.672
- Vermande, M., Meulen, M. van der, & Reijntjes, A. (2015). Interventies gericht op leerlingen of hun ouders. In M. Vermande, M. van der Meulen, & A. Reijntjes (Red.), *Pesten op school* (2e ed., pp. 195-222). Amsterdam, Nederland: Boom Lemma.
- Witvliet, M., Olthof, T., Hoeksma, J. B., Goossens, F. A., Smits, M. S. I., & Koot, H. M. (2010). Peer group affiliation of children: The role of perceived popularity,

likeability, and behavioral similarity in bullying. *Social Development*, 19, 285–303. doi:10.1111/j.1467-9507.2009.00544.x